

CARICA SVETOG RIMSKOG CARSTVA¹, LEONOR PORTUGALSKA, U SVETIŠTU SV. ŠIMUNA BOGOPRIMCA U ZADRU

Krešimir KUŽIĆ
Zagreb, Hrvatska

UDK: 929.71(Leonor Portugalska)¹⁴
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 2. svibnja 2014.

U radu su prikazane okolnosti koje su dovele do posjeta njemačke carice Leonor Portugalske Zadru i relikviji sv. Šimuna. Nakon vjenčanja Leonor i Friedricha III. Habsburgovca u Rimu 1452. carica je, došavši preko Napulja, isplovila iz Manfredonije prema Veneciji, a tijekom putovanja zaustavila se u Zadru. Tamo je incognito, u pratnji manjeg broja osoba, obavila pobožnosti u katedrali i svetištu sv. Šimuna, gdje je kao *ex voto* ostavila jedan prsten. Put je Leonor dalje vodio pored Istre prema Veneciji. Prema njemačkim običajima ona je za *Morgengabe* (bračni dar) dobila prihod Pazina, odnosno dijela Istre pod vlašću Habsburgovaca.

Ključne riječi: Leonor Portugalska, Friedrich III., vjenčani prsten, sv. Šimun Bogoprimec, *ex voto*, Zadar, Istra.

Svetište svetog Šimuna Bogoprimeca² u Zadru svoje korijene ima u propasti križarskih država na obalama Palestine i Libanona. Kako legenda govori, neki je je-drenjak ploveći iz Palestine zbog oluje pristao u Zadru. Jedan od putnika potajice je prevezio svečevu tijelo i na samrti je upozorio redovnike, kod kojih je odsjeo, na dragocjeni teret, ali za to su saznali gradski i crkveni čelnici, te je relikvija prenesena u crkvu sv. Marije Velike. Nakon što je sv. Šimun duže vrijeme bio čuvan u kamenom sarkofagu, ugarsko-hrvatska kraljica Elizabeta za doličan smještaj sveca dala je 1377.

¹ Suvremena historiografija priznaje kao službeni naziv države od 1157./1254. do 1806. *Sacrum / Romanum / Imperium*. Već 1431. pojavljuje se naziv *Imperium Germanicum*, odnosno dodatak službenom imenu ... *Nationis Germanicae* (1409.), što je učestalo do kraja 15. stoljeća. U skladu s tim idu i vladarski naslovi, kao i njemački prijevodi naziva. Zbog navedenih činjenica, ali i zbog jednostavnosti izraza, nadalje se većinom služim navedenim oblikom naslova. Vidi: *Lexikon des Mittelalters*, IV, München - Zürich, 1989., 2026., 2027.

² Radi razlikovanja od, prvenstveno, istoimenog apostola Šimuna, za ovog su se sveca uobičajila tri pridjevka: Starac, Pravednik i Bogoprimec. Vidi: *Lexikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (ur. Anđelko Badurina), Zagreb, 1990., 558 – 559; *Lexikon für Theologie und Kirche*, 9, Freiburg - Basel - Rom - Wien, 2000., 591 – 592; *Enciclopedia cattolica*, XI, Roma, 1953., 623.

godine izraditi monumentalnu škrinju od gotovo 240 kg srebra s pozlatom, a njezin nalog proveden je tri godine kasnije.³ Hodočasnici iz svih europskih zemalja uskoro su pronijeli glas o tijelu sv. Šimuna. Naglašavamo upravo svih, iako se svjedočanstva o omiljenosti najčešće mogu naći u putopisima njemačkih hodočasnika koji su na putu u Svetu Zemlju navraćali u Zadar već od kraja 14. stoljeća. Među njima je 1436. bio i Friedrich Habsburgovac (kao austrijski vojvoda tog imena – V., a kasnije kao car – III.).⁴

Eleonora (ili na portugalskom jeziku Leonor⁵) rođena je 18. rujna 1434. u Torres Vedrasu kao četvrto od osmero djece portugalskog kralja Eduarda (Duartea) I. iz vladarske kuće Avis i aragonske kraljevine Leonore (Sl. 1). Otac joj je umro 1438., a majka 1445. i ti događaji odredili su njezinu životnu sudbinu. Dobila je izvrsnu naobrazbu, i u skladu s vremenom i državnim interesima trebala se udati za nekog ženika u svom rangu. Premda se za njezinu ruku zanimao francuski prijestolonasljednik (kasniji Louis XI.), ona je odabrala budućega njemačkog cara Friedricha III. Habsburgovca.⁶ Nakon putovanja kopnom dugog više od četiri mjeseca drugo carevo izaslanstvo⁷ stiglo je u srpnju 1451. godine na portugalski dvor, gdje su obavljene sve protokolarnе ceremonije vjenčanja per procuratorem. Ispraćena od plemstva i puka, Leonor se sa svojom svitom ukrčala u Lisabonu na veliku karaku iz Đenove po imenu „Doria“, u čijoj je pratnji bila druga karaka te još tri nave i dvije karavele.⁸

³ Ivo PETRICIOLI, *Škrinja sv. Šimuna u Zadru*, Zagreb, 1983., 8, 14, 17 – 18.

⁴ Krešimir KUŽIĆ, „Njemački hodočasnici 15. i 16. stoljeća o Zadru“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 50, Zadar, 2008., 81, bilj. 108; Margaret NEWET, *Canon Pietro Casola's Pilgrimage to Jerusalem in the Year 1494*, Manchester, 1907., 166 – 167.

⁵ U sklopu krunidbe prema njemačkom dvorskom običaju, Leonor je službeno uz dopuštenje pape Nikole V. preimenovana u Helenu. Budući da to ona nije prihvatila, smatrao sam najprikladnijim da je u radu imenujem njezinim portugalskim oblikom imena. Vidi: Joseph CHMEL, *Regesta chronologico-diplomatica Friderici III. Romanorum imperatoris*, Wien, 1859., 287.; Karl LIND, „Der Grabstein der Kaiserin Eleonore“, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale XIV*, Wien, 1869., 102; Franz von KRONES, „Leonor von Portugal – Gemahlin Kaiser Friedrichs III., des steirischen Habsburgers (1438-1467).“, *Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark*, 49, Graz, 1902., 53.

⁶ *Lexikon des Mittelalters*, III, München-Zürich, 1986., 1804.; Maria Helena da CRUZ COELHO, „A politica matrimonial da dinastia de Avis: Leonor e Frederico III da Alemanha“, *Revista Portuguesa de História XXXVI*, Coimbra, 2002 - 2003., 43 – 50. Jedan od stričeva bio je Henrique O Navegador, tj. Henrik Pomorac, utemeljitelj pomorske moći Portugala.

⁷ Prvo izaslanstvo bilo je u Portugalu 1448., a činili su ga: barun Georg od Volckenstorfa i Ulrich Riederer te jedan slikar čija je zadaća bila da naslika kraljevnju Leonor. U drugom su opunomoćeni Friedrichovi izaslanici bili osobni carevi kapelani, doktor teologije Jakob Motz i Nikolaus Lankmann od Falkensteina.

⁸ Kronika kralja Alfonsa V. donosi: ... *duas carracas e seis náos, e duas caravellas* ... Vidi: Ruy de PINA, *Chronica de El-Rei D. Affonso V, vol. I*, Lisboa, 1901., 125. Ungnad navodi: ... *zwo groß Caracas, vier groß Naven, zwei Wallonien* (galijuni, prim. a.) *und zwo Gravellen* ... Vidi: F. KRONES, „Leonor von Portugal“, 98. Piccolomini daje još veće brojke, no on nije bio očevidac: ... *Naves ex Genua duas maiores habuerunt, ex Portugallia circiter viginti, quas Garavellas appellant* .... Vidi: „Aeneae Silvii episcopi

Mala eskadra napustila je luku 12. studenoga, a kraljevna nakon toga nikad više nije vidjela domovinu. Put ih je dalje vodio do grada Ceute (21. studenog) na afričkoj obali,⁹ pa dalje prema Valenciji, otoku Mayorci i Marseillesu (8. prosinca), gdje su se zadržali dva dana. Sljedeća luka u koju su pristali 12. prosinca bila je Nica. Odatle su 26. prosinca nastavili plovidbu pored Korzike, a na dan 2. veljače 1452. pristali su u Livornu. Nakon što je pred nju došlo velikaško izaslanstvo, kraljevna je svoje putovanje nastavila kopnom prema Pisi i Sieni.¹⁰

U međuvremenu je Friedrich sa svojom pratnjom, u sklopu koje je bilo i plemića iz Hrvatske¹¹, nakon prolaska preko mletačkog teritorija te kraćeg zadržavanja u Firenzi, stigao u Sienu. Valja kazati kako je u tom gradu biskup bio Enea Silvio Piccolomini – stari politički pouzdanik carskog dvora.¹² Dakle, u Sieni su se 24. veljače zaručnici prvi put sreli i onda odvojeno nastavili put u pravcu Rima. U veličajnom okruženju papa Nikola V. je 16. ožujka vjenčao kraljevski par, a tri dana kasnije, 19. ožujka, u staroj bazilici sv. Petra okrunio je Friedricha za cara, a Leonor za caricu. Iz Rima su se, prvo Friedrich, a onda i Leonora, uputili prema Napulju, gdje ih je dočekaio kralj Alfons V., Leonorin ujak. Sjajno ugošćen carski par proveo je kod kralja tjedan dana prije i poslije Uskrsa (9. travnja), a onda su se Friedrich i Leonor razdvojili, i svatko je sa svojom pratnjom nastavio dalje putovanje.¹³ Napustivši Napulj 25. travnja, carica je prešla na jadransku stranu Apenina, te je 3. svibnja stigla u Manfredoniju. Tijekom sljedećih nekoliko dana Leonor je hodočastila na brdo Sant` Angelo na Monte Garganu u svetište sv. Mihovila, gdje je obavila zavjete i druge pobožnosti. Valja i ovdje pripomenuti kako se nije radilo o slučajnosti, nego o planiranoj posjeti, budući da glavni blagdan sv. Mihovila Arhandela pada na 8. svibnja. Na povratku u grad carica je dobila niz savjeta i proročanstava od nekog starog pustinjaka. Prema zapovijedi kralja Alfonsa iz Man-

Senensis, qui postea Pius papa II. fuit. Historia rerum Friderici III. imperatoris“, u: Adam Franz KOLLAR, *Analecta monumentorum omnium aevi Vindobonensia*, II., Wien, 1762., 245, 246.

⁹ Ceuta je bila od 1415. u portugalskim rukama. Vidi također: Benedikt KOTRULJEVIĆ, *De navigatione – O plovidbi* (prev. Damir Salopek), Zagreb, 2005., 223.

¹⁰ M. H. CRUZ COELHO, „A politica matrimonial“, 57.

¹¹ Radi se o Stjepanu III. Frankopanu, modruškom knezu. Vidi: Gustav Georg KÖNIGS VON KÖNIGSTHAL, *Der Nachlese in den Reichs-Geschichten unter Kaiser Friederich III. Erste Sammlung von 1452. bis 1460.*, Frankfurt-Leipzig, 1759., 17. ... *Graff Steffan von Krabatten ...*; Hieronymus PEZ, „Ordinatio ingressus Friderici imp. vulgo III in urbem“, *Scriptores rerum Austriacarum II*, Leipzig, 1725., 564. ... *Der Graff von Krabaten ...*; *Cronaca de' principali fatti d'Italia dall'anno 1417 al 1468 di Niccolo' della Tuccia Viterbese* (per cura di Francesco Orioli), Roma, 1852., 213. ... *E ci venne il conte di Segni ...*

¹² Piccolomini je bio darovit pjesnik i priznat humanist, a nakon što je izabrao crkvenu karijeru, najprije je od 1447. bio biskup u Trstu, a zatim od 1449. u Sieni. Kardinal je postao 1456., a za papu je izabran 1458. i kao poglavar zapadnog kršćanstva pokazao je niz pozitivnih osobina. Vidi: Christian FICHTINGER, *Lexikon der Heiligen und Päpste*, Frankfurt/M-Berlin, 1995., 321 – 322.

¹³ Aires A. NASCIMENTO, *Leonor de Portugal – imperatriz da Alemanha, Diário de Viagem do Embaixador Nicolau Lanckman de Valckenstein*, Lisboa, 1992., 50 – 76.

fredonije prema Veneciji su upućene dvije teretne lađe, a onda su 18. svibnja carica i njezina pratnja isplovili na jednoj galiji grossi, a kao zaštita služila im je jedna mletačka galija sotil, također upućena prema gradu na lagunama.¹⁴ Galija grossa je tip broda prikladniji od isključivih jedrenjaka, budući da je bila mnogo pouzdanija u manevriranju, a mogla je ukrcati popriličan broj osoba osim posade – za caricu znamo da je imala 150 suputnika.¹⁵

Od cijelog putovanja carice Leonor nas pak najviše zanimaju podaci o posjeti Zadru. Prema Lankmannu, prije nego su galije došle u grad sv. Krševana, one su doplovile do neke pozicije *...non longe...* od Dubrovnika. Budući da nemamo ni jednu odrednicu trajanja plovidbe, osim također vremenski rastezljive *...diebus ac noctibus...*,¹⁶ moramo se poredbeno osloniti na neke druge putopise ili teorijska djela o plovidbi galija. U putovanju iz 1434. galije su prevaljivale od 50 do 80 malih talijanskih milja (74 do 119 km) dnevno u povoljnim vremenskim uvjetima. Galije iz 1436. trebale su ploviti dva dana od Pule do Hvara, a tri dana odatle do Dubrovnika. Plovidba od Zadra do Dubrovnika 1453. trajala je 7 dana. Za kraj, 1461. galije su preplovljavale od 35 do 130 milja (52 do 193 km) dnevno od Pule do Dubrovnika. Od Pule do Zadra ima 81 nautička milja (150 km), dalje do Hvara ima 79 nm (147 km), a odatle do Korčule 34 nm (63 km) i Dubrovnika 49 nm (91 km). Udaljenost između Zadra i Dubrovnika iznosi 160 nm (296 km), a do Korčule je 114 nm (211 km).¹⁷ Uzevši doslovno kapelanove riječi u obzir, nećemo saznati dokle su došle galije, no mogli bismo pretpostaviti kako je Leonor doplovila do uvale Polače na sjeverozapadnoj strani Mljeta, ili, što je manje vjerojatno, do uvale na Lopudu. Polače su inače bile sigurno i u ono vrijeme opće poznato utočište za brodove koji su prolazili istočnom obalom Jadrana.¹⁸ Odgovor na eventualno pitanje zašto se u toj točki odustalo od dolaska u Dubrovnik, mogao je biti u nepovoljnim vremenskim uvjetima, odnosno dužem puhanju juga, što je prema pretpostavljenom pravcu plovidbe značilo da su valovi mlatili u desni bok galije. To je iscrpljivalo ugledne putnice, ali i posadu, pa su se galije nakon odmora u spomenutoj mljetskoj uvali uputile Korčulanskim kanalom prema Hvaru i dalje za Zadar.

Međutim, zbog sljedećeg Lankmannova podatka, kako su galije nakon odmora (na nepoznatoj poziciji) jedrile do Zadra *...die noctusque...*, sva razmatranja o nekakvom doplovljavanju u blizinu Dubrovnika, padaju u vodu. To nam neupitno

¹⁴ Nikolaus LANKMANN VON FALKENSTEIN, „Historia desponsationis Friderici III. cum Eleonora Lusitana“, *Rerum germanicarum scriptores*, II, ur. Burkhard Gotthelf Struve, Strassburg, 1717., 76 - 77.; A. A. NASCIMENTO, *Leonor de Portugal*, 82 - 86. Vidi: *Enciclopedia cattolica*, VIII, Roma 1952., 948 - 954.

¹⁵ B. KOTRULJEVIĆ, *De navigatione – O plovidbi*, 105 - 109, 129.

¹⁶ N. LANKMANN VON FALKENSTEIN, „Historia desponsationis Friderici III.“, 77.

¹⁷ *Navigational Guide to the Adriatic – Croatian Coast* (ed. Anton Simović), Zagreb, 1993., VIII

¹⁸ B. KOTRULJEVIĆ, *De navigatione – O plovidbi*, 233; Krešimir KUŽIĆ, „Sigurne uvale i sidrišta na hrvatskoj obali Jadrana prema putopisima njemačkih hodočasnika od 15. do 17. st.“, u tisku.

govori da je mjesto noćne stanke moralo biti mnogo bliže Zadru, jer se i uz idealne vremenske uvjete nije moglo doći u nj za tako kratko vrijeme s pozicije koja se navodno nalazila u blizini Dubrovnika. Ovaj argument upućuje na sumnju kako Lankmann nije poznao jadransku geografiju pa je zbog toga zamijenio *Tragurium s Ragusium*-om (do toga je moglo doći zbog pisane sličnosti ove ili druge kombinacije imenâ). U tom je slučaju uvala u koju su galije pred večer uplovile i na miru prenoćile vjerojatno bio Stari Trogir ili kako ga imenuju u onodobnim portolanima i portolanskim kartama – *Sancto Archanzolo*.¹⁹ To ime se ustvari odnosi na crkvu po kojoj je nazvan otok što zatvara uvalu. Na njemu su sredinom 15. stoljeća prebivala dva pustinjača.²⁰ Bi li bila slučajnost to što je carica na apulskoj obali kao posljednje svetište posjetila Sant' Angelo, a kao prvo na dalmatinskoj istoimenu pustinjačku crkvu? Osoba koja je mogla odrediti sidrište prije svih je Gabriel Trevisan, zapovjednik mletačke galije, kojemu je Republika dala odgovornu zadaću da isprati caricu do Mletaka, i koji je morao dobro poznavati istočnu obalu Jadrana.²¹ On je u to vrijeme bio vicekapetan Jadrana i nije samo predstavljao pomorce svoga grada, nego je i simbolizirao politički stav, prema kojem je Jadransko more – *Golfo*, morski prostor pod isključivim suverenitetom Republike sv. Marka. „Štiteći“ caricu, dana je jasna poruka caru i napuljskom kralju, da ni jedan brod ne može ploviti Jadranom bez dopuštenja iz Venecije.²² Ako pak pogledamo na istočnu obalu u vrijeme ove plovidbe, otkrit ćemo kako je tamo u punom jeku bio rat između Dubrovnika i, tada još vojvode, Stjepana Vukčića. Upravo u svibnju u sukob se uključila i mletačka mornarica čija je jedna manja eskadra uplovila u ušće Neretve. Već po svom zapovjednom rangu Trevisan je znao za to i imao puni pregled situacije, pa su po njegovom savjetu obje galije plovile izvan zone ratnih operacija – preko Visa ravno na obalu trogirskog distrikta (vidi kartu 1).²³

Uzevši poznate granične nadnevke, carica je u Zadru bila unutar razdoblja poslije

¹⁹ Bernardino RIZO DE NOVARIA, *Portolano per i naviganti*, Venezia, 1490. (bez oznake stranica), u: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb37283287h> (20. veljače 2012.); Paladije FUSKO, *Opis obale Ilirika* (prev. Bruna Kuntić-Makvić), Zagreb, 1990., 110 – 111; Mithad KOZLIČIĆ, *Kartografski spomenici hrvatskoga Jadrana – Izbor karata, planova i veduta do kraja 17. stoljeća*, Zagreb, 1995., 39, 60. Fusko luku zove: ... *scopulus Divi Michaelis appellatus, cuius obiectu ingens portus, ...*

²⁰ Woldemar HARLESS, „Bericht über die Pilgerfahrt Herzogs Johann I. von Cleve nach dem heiligen Lande (1450-51)“, *Zeitschrift des Bergischen Geschichtsverein*, 35, Neustadt a/Aisch, 1900., 129.

²¹ Marin SANUDO, *Le vite dei dogi 1423-1474, I tomo 1423-1457*, Venezia, 1999., 472. Gabriel Trevisan kasnije je bio zapovjednik eskadre koja je dovela pomoć opsjednutom Konstantinopolu, a sudjelovao je i u obrani grada.

²² Giuseppe GULLINO, „Le frontiere navale“, u: *Storia di Venezia, IV Il Rinascimento – Politica e Cultura* (a cura di Alberto Tenenti e Ugo Tucci), Roma, 1996., 14 - 23; B. KOTRULJEVIĆ, *De navigatione – O plovidbi*, 71, 113.

²³ Marko ŠUNJIĆ, „Prilozi za istoriju bosansko-venecijanskih odnosa 1420-1463“, *Historijski zbornik*, XIV, Zagreb, 1961., 135; Sima ĆIRKOVIĆ, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd, 1964., 297, 302 – 303.

Uzašašća (18. svibnja), a prije 24. svibnja 1452. godine.²⁴ Unatoč svim neodređenostima što nam ih donosi Langkmann, možemo s visokom dozom sigurnosti ustvrditi kako se posjeta dogodila 21. svibnja (bila je nedjelja *Exaudi*). Carica Leonor s pratnjom od nekoliko dvorskih dama i dostojanstvenika iskrkala se i otišla u grad.²⁵ Najprije je posjetila katedralu sv. Stošije u kojoj je nazočila službi Božjoj, a nakon toga otišla je u crkvu sv. Marije Velike, gdje je dala neke zavjete i odslušala misu. Tamo se u posebnoj kapeli nalazila srebrna pozlačena škrinja u kojoj je bilo pohranjeno tijelo sv. Šimuna. Spominjući sveca, Lankmann nije propustio citirati njegovu znamenitu rečenicu: ... *Nunc dimittis servum tuum Domine secundum verbum tuum in pace* ...²⁶ Upravo zahvaljujući kapelanu znamo da je carica ispustila jedan zlatni prsten s gemom u škrinju kao zavjet sv. Šimunu.²⁷ Osvrt na Zadar završava napomenom kako tamo postoje i druga svetačka tijela. Caričina se skupina nakon toga vratila na galiju, gdje je objedovala. Zatim su galije nastavile plovidbu (ponovo ... *diebus ac noctibus* ...!), i 25. svibnja usidrile se kod samostana sv. Nikole na Lidu – ispred Venecije.²⁸

Caričin obilazak najznamenitije zadarske (a i hrvatske) relikvije možda izgleda kao slučajnost i putna prigoda, no on to nipošto nije bio. To nam potkrepljuje niz detalja, a kao prvi poslužiti će nam dogovor između supružnika prije nego su se privremeno oprostili u Napulju. U njemu se naslučuje čvrstoća Leonorine odluke.²⁹ Iz toga se još uvijek ne može decidno kazati od koga je ona dobila saznanja o sv. Šimunu. Kao što je rečeno, muž joj je u mladosti prolazio Jadranom, pa, premda nema

²⁴ Jakov STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb, 1985., 200, 225.

²⁵ Iako Lankmann nije naveo imena, zacijelo su u pratnji bile neke od njezinih dvorskih dama koje su je pratile još iz Lisabona: dona Maria i još tri neimenovane plemkinje, te njezina sobarica Maria Pasana. Tu su bili svakako i carevi izaslanici Johannes Hinderbach i sam Lankmann.

²⁶ *Jeruzalemska Biblija*, Zagreb, 1996., Lk. 2,29, 1463.; *Leksikon ikonografije*, 558; I. PETRICIOLI, *Škrinja sv. Šimuna u Zadru*, 7., 14.

²⁷ N. LANKMANN VON FALKENSTEIN, „Historia desponsationis Friderici III.“, 77; F. KRONES, „Leonor von Portugal“, 76.

²⁸ M. SANUDO, *Le vite dei dogi*, 472. Osim Lankmanna ni jedan kroničar nije zabilježio boravak carice u Zadru. Vidi npr.: „Die Weltchronik des Mönchs Albert“, *Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum nova series XVII*, München, 1994., 321; Thomas EBENDORFER, „Chronica Austriae“, *Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum nova series XIII*, Berlin, 1967., 414 – 416; „Die Chronik Erhards von Appenwiler 1439-1471“, *Basler Chroniken 4*, Leipzig, 1890., 309.; Malachia TSCHAMSER, *Annales oder Jahrs-Geschichten der Baarfüreren oder Minderen Brüderm*, Colmar, 1864., 589 – 590.; „Cronache Senesi“, *Rerum italicarum scriptores XV/VI*, Bologna, 1939., 863 – 864.; Cherubino GHIRARDACCI, „Della historia di Bologna III“, *Rerum italicarum scriptores XXXIII*, Città di Castello, 1915-32., 140 – 141; „Diario Ferrarese dall'anno 1409 sino al 1502 di autori incerti“, *Rerum italicarum scriptores XXIV/VII*, Bologna, 1928-33., 34 – 37.; „Annales Forolivienses ab origine urbes usque ad annum MCCCCLXXIII“, *Rerum italicarum scriptores XXII/III*, Città di Castello, 1903., 96; „La cronaca di Cristoforo da Soldo“, *Rerum italicarum scriptores XXII/III*, Città di Castello, 1938., 106 – 107; „Cronaca di ser Guerriero da Gubbio dall'anno MCCCCL all'anno MCCCCLXXII“, *Rerum italicarum scriptores XXI/IV*, Città di Castello, 1902., 63.

²⁹ A. A. NASCIMENTO, *Leonor de Portugal*, 82.

izričite potvrde da je bio u Zadru, ne mora značiti da nije znao za tijelo. Jeruzalemskih hodočasnika bilo je među plemstvom Friedrichove pratnje, a i na napuljskom dvoru morali su znati za Zadar. Unatoč ovim nabrojenim mogućnostima, držimo da je Leonor prve informacije dobila još kod kuće, na lisabonskom dvoru. Njezin djed João I. imao je izvanbračnog sina Alfonsa, vojvodu od Bragançe, koji je 1406. godine hodočastio praćen od 25 osoba posebnom galijom iz Venecije u Svetu Zemlju. Očito je Alfons bio u Zadru, a zadovoljan mletačkim susretljivim odnosom prema sinu, kralj se kasnije zahvalio Senatu.³⁰ Međutim, i vojvodin istoimeni sin Alfons bio je u Palestini 1437. godine, ploveći uz dalmatinsku obalu. U vrijeme priprema za putovanje i tijekom svečanosti vjenčanja kraljevine Leonor 1451. – 1452. on je kao kraljev pouzdanik i službeni vođa portugalskog izaslanstva odradio važnu ulogu, pa joj je tako mogao dati i sve potrebne informacije o Zadru.³¹ Naposljetku, temeljna saznanja o Šimunu postojala su, osim u Bibliji, i u knjizi Jacopa de Voraginea „Legenda aurea“, omiljenoj u cijeloj kršćanskoj Europi.³²

Glede onog zanimljivog detalja kod sv. Šimuna, valja ponajprije spomenuti kako su pobožni hodočasnici običavali kronicama, rupcima i drugim osobnim predmetima dodirivati tijelo svetog Šimuna, ufajući se u njegovu pomoć pri uslišavanju molitava.³³ Za ovog sveca vjerovalo se kako posebno zagovara u dobivanju muškog poroda, te je općenito zaštitnik svim rodiljama. Također ne smijemo zanemariti legendu prema kojoj je kraljica Elizabeta (ona ista koja je dala napraviti škrinju) ukrala Šimunov prst, a sve u vjeri da će tim činom ostvariti želju da dobije sina prijestolonasljednika.³⁴ Je li Leonor posjetila Zadar motivirana istom željom? Iako kapelan o tome šuti, to bi se moglo prihvatiti kao objašnjenje, a tome u prilog govore i sve druge pobožnosti koje je ona obavila od odlaska iz Portugala, osobito prema Blaženoj Djevici Mariji.³⁵ Ufanje u zagovor sv. Šimuna bilo je opće rašireno, ali u skladu s vrijednošću moćiju i škrinje, do njih se nije moglo pristupiti u svako doba. Naime, četiri ključa kapele u kojoj je bilo svečevo tijelo držali su zadarski knez, nadbiskup, župnik i prokurator. U to vrijeme knez bio Lorenzo Loredan, a nadbiskup Maffeo

³⁰ M. NEWET, *Canon Pietro Casola's*, 46 – 47. Galijom je zapovijedao Andrea Capello.

³¹ Diogo Barbosa MACHADO, *Bibliotheca Lusitana Historica, Critica, e Cronologica I.*, Lisboa, 1741., 21.; M. H. CRUZ COELHO, „A politica matrimonial“, 57, 60. U vrijeme Leonorina putovanja nosio je naslov markiza od Valençe.

³² *Jacobi a Voragine Legenda Aurea vulgo historia Lombardica dicta*, recens. Theodor Graesse, Breslau, 1890., 158 – 165.

³³ Vidi npr.: Reinhold RÖHRICHT – Heinrich MEISNER, *Deutsche Pilgerreisen nach dem heiligen Lande*, Berlin, 1880., 246 – 251.; M. NEWET, *Canon Pietro Casola's*, 167.; Ivo PETRICIOLI, „Opis Zadra iz godine 1494.“, *Zadarska revija*, XV/3, Zadar, 1966., 206.

³⁴ Lorenzo FONDRA, *Istoria della insigne reliquia di san Simeone Profeta che si venera in Zara*, Zadar, 1855., 135 – 136; I. PETRICIOLI, *Škrinja sv. Šimuna u Zadru*, 19 – 20, sl. 3, 26, 29.

³⁵ A. A. NASCIMENTO, *Leonor de Portugal*, (ona je posjetila) 52. – ... *unam capellam in honorem beate Marie Virginis* ..., 58. – ... *alia est ecclesia ... in honore Sancte Marie Virginis de Gracia* ..., 62, 64.

Valaresso.³⁶ Običnim danom kapela je bila zaključana i otvarala se samo izuzetno, za prominentne goste, ali su zato vjernici, domaći i hodočasnici, nedjeljom i blagdanom mogli slobodno ući unutra.³⁷ Vjerojatno je carica Leonor iskoristila nedjeljnu prigodu, te je *incognito* obavila pobožnosti kod sv. Šimuna. Kako vidimo, i njezina je pratnja bila neupadljiva brojem.

Ako rekonstruiramo uobičajenu ceremoniju pri ugošćivanju visokih gostiju, glavni akteri pri izražavanju dobrodošlice trebali bi biti trenutni knez ili njegov zamjenik, odabrani pripadnici Vijeća, i neki učeniji građanin. Naime, pregledom hodočasničke literature prije i poslije 1452. nailazimo na primjere svečanosti održanih takvim povodom u Zadru, Šibeniku i Dubrovniku.³⁸ Međutim, provjeravajući ovu pretpostavku nailazimo na činjenicu da u sačuvanim zadarskim komunalnim spisima nigdje nema spomena o dočeku carice i s tim povezanim odlukama.³⁹ Leonorin posjet i/ili njezin prsten možda je bio registriran u tzv. Filippijevom rukopisu. Radi se o golemoj zbirci povijesne građe nastaloj krajem 18. stoljeća i podijeljenoj u 9 knjiga, unutar kojih su se mnoga poglavlja odnosila na sv. Šimuna i njegov kult. No taj dragocjeni izvor nestao je tijekom II. svjetskog rata.⁴⁰

Što se tiče predostrožnosti potaknute anonimnosti kod putnika koji su prolazili našom obalom, nju također susrećemo kod nekih njemačkih hodočasnika iz viših društvenih slojeva. Tako se saski vojvoda Albrecht III. Srčani kretao pod imenom „plemić iz Grimme“⁴¹, a mnogo poznatiji vojvoda Friedrich III. Mudri uopće nije

³⁶ L. FONDRA, *Istoria della insigne*, 150.; Šime LJUBIĆ, „Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike IX.“, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 21, Zagreb, 1890., 412, 445; Šime LJUBIĆ, „Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike X.“, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 22, Zagreb, 1891., 4 – 5.

³⁷ U nedjelju je bio i Casola. Vidi: M. NEWET, *Canon Pietro Casola's*, 165. Knez Friedrich III. Saski došao je u ponedjeljak, i za pristup je morao platiti 1 dukat. Vidi: Reinhold RÖHRICHT – Heinrich MEISNER, „Hans Hundts Rechnungsbuch (1493-1494)“, *Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde*, IV, Dresden, 1883., 47.

³⁸ Za doček vojvoda Stephana III. Bavarškog i Otta V. od Brandenburg-Landshuta 1375. vidi: Ivan LUČIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru I* (prev. Jakov Stipišić), Split, 1979., 36, 666.; Za prijam vojvode Albrehta IV. Habsburškog 1398. vidi: Ferdo ŠIŠIĆ, „Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga“, *Vjesnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko dalmatinskog zemaljskog arhiva*, VI., Zagreb, 1904., 26 – 27. Za vojvodu Wilhelma 1461., vidi: Johann G. KOHL, *Pilgerfabrt des Landgrafen Wilhelm des Tapferen von Thüringen zum heiligen Lande im Jahre 1461.*, Bremen, 1868., 82 – 88. Za Šibenik vidi: Edo PRVČEVIĆ, „Jedno svjedočanstvo o hrvatskim gradovima iz godine 1486.“, *Rad JAZU* 429, Zagreb, 1988., 185 – 196. Za dočeke u Dubrovniku vidi zbirno u: Jorjo TADIĆ, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik, 1939., 15, 161 – 163, 179.

³⁹ Nažalost, arhivska građa iz dotičnog razdoblja više je nego siromašna. U knjizi Vijeća od stranice 50r do 59v koje pokrivaju službovanje kneza Lorenza Loredana, nema nikakvog spomena o Leonorinoj posjeti. Vidi: Znanstvena knjižnica u Zadru, inv. br. 26231, Ms 704, Liber primus Consiliorum, incipit anno 1442, finit anno 1480. O arhivskoj građi vidi također: Tomislav RAUKAR – Ivo PETRICIOLI – Franjo ŠVELEC – Šime PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom 1409-1797*, Zadar, 1987., 11.

⁴⁰ U II. knjizi poglavlja 5-12, također u VIII. knjizi na nekoliko mjesta. Vidi: Hrvoje MOROVIĆ, „Jedan nestali izvor za kulturnu povijest grada Zadra“, *Izbor iz djela*, Split, 1988., 298 – 310.

⁴¹ *Allgemeine deutsche Biographie* 1, Leipzig, 1875., 314 – 317.; R. RÖHRICHT – H. MEISNER, *Deutsche*

želio da se zna za njega kad je 1493. plovio prema Svetoj Zemlji.⁴² Ovi velikaši imali su stvarno valjan razlog za neisticanje, ali on nije bio povezan s nekom ugrozom na našoj obali. Naime, znalo se dogoditi da vijesti o njima dođu u Palestinu prije njih samih, pa su ne jednom bili maltretirani i ucjenjivani od tamošnjih muslimana. Carica Leonor svoj identitet nije htjela otkriti najvjerojatnije radi izbjegavanja predugog zadržavanja tijekom službenih kontakata, ali razlog mogu biti i prosjaci, koji su opsjedali bogate putnike. Savjet te vrste dali su ljudi iz pratnje u potpunom suglasju s vicekapetanom Jadrana Trevisanom.

Ostaje činjenica da bismo u škrinji morali naći caričin prsten. Prema recentnim istraživanjima unutra ima 23 primjerka i čine najbrojniju skupinu predmeta koje su vjernici ostavili kao zahvalu ili zalog zagovora kod sveca.⁴³ Nažalost, ne postoji nikakav zapisnik o darovateljima, pa su jedini pokazatelji heraldički i stilski elementi, kao i skupocjenost. Vođeni tom metodom eliminacije, iz spiska koji je napravio I. Petricioli odmah ćemo odstraniti prstenove pod rednim brojevima: 1 – 5, 7 – 14, 18 – 21.⁴⁴ Međutim, u daljem postupku identifikacije primarno se nameće pitanje koji je (i kakav) prsten Leonor mogla predati kao zavjetni dar.

Naime, prema bračnom ugovoru napisanom 14. ožujka 1451., Leonor je 1. kolovoza 1451. u Lisabonu dobila prsten od Friedrichovog izaslanstva kao znak da je vjenčana. Tajnik portugalskog kralja to je zabilježio riječima:

1. ... *sicut jubet et instituit sacrosancta mater Romana ecclesia et hoc aureo annulo te subarrat, induendo eam digito predictum aureum annulum, que quidem verba per eum ita literaliter prolata ...*⁴⁵

Jedan od carevih izaslanika, kapelan Lankmann, to navodi ovako:

2. ... *per verba de presenti cum arengis certis, Adorna thalamum, etc., more solito, per oris osculum et annuli missionem, (...) per prelibatos suos oratores, subarrando desponsatam, matrimonium conclusum. ...*⁴⁶

Pilgerreisen, 492.

⁴² Chr. Gotth. NEUDECKER – Ludwig PRELLER, *Georg Spalatin's historischer Nachlaß und Briefe I.*, Jena, 1851., 76 – 80.

⁴³ Ivo PETRICIOLI, „Zapažanja o škrinji sv. Šimuna u Zadru“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 14 – 15, Zadar, 1976., 458 – 460, Tabla IV; I. PETRICIOLI, *Škrinja sv. Šimuna u Zadru*, 102. - sl. 58. Vidi također: Ivna ANZULOVIĆ, „Nakit na zadarskom području u povijesnim izvorima od 13. do konca 16. stoljeća“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48, Zagreb-Zadar, 2006., 199 – 202.

⁴⁴ Prstenovi 1-5 nemaju gemu; 7 ima grb obitelji Soppe; 8 nema kršćansku simboliku; 9 nema gemu; 10 ima grb obitelji Valaresso; 11-14 potječu iz ranijeg razdoblja, a neki su manje realne vrijednosti; 18 i 19 nemaju kršćansku simboliku; 20 i 21 potječu iz ranijeg razdoblja i tipični su primjerci bračnih prstenova – vjerojatno su anžuvinski, kako tvrdi i Petricioli.

⁴⁵ Joseph CHMEL, *Materialien zur österreichischen Geschichte*, I, Wien, 1837., 349 – 351.

⁴⁶ A. A. NASCIMENTO, *Leonor de Portugal*, 30.; M. H. CRUZ COELHO, „A politica matrimonial“, 53 – 54.

Posebno ističemo izvadak iz govora drugog izaslanika, Jakoba Motza:

3. ... *gloriosissime vestita varietate virtutum. annulis ornatissime subarranda; non pensanda preciositas, sed rei significatio acceptanda et appretianda est. Hortor igitur te, virgo nobilissima una ex omnibus electissima, ut in hoc annulo, quo subarrari debes, duo quambreviter animadvertas: Materiam atque formam. Est equidem materia aurea, forma circularis: Ea quoque pulchre apteque matrimonio (...) Atque te hoc annulo subarro ad laudem et gloriam omnipotentis dei et felicem utriusque partis ...*⁴⁷

Tada još biskup, E. S. Piccolomini to opisuje riječima:

4. ... *Viennam petit, res Austriae disponit, Sacerdotes duos in Portugalliam dirigit, qui annulo coniugali ex conducto Sponsam subarrent adventumque suum ad Latinum portum quam celerrime fieri suadeant ...*⁴⁸

Sljedeći spomen prstena nalazimo u anonimovom opisu vjenčanja koje je obavio papa Nikola V.:

5. ... *darnach hieß er sie wider aufstaun und vermehelt sie der babst und stieß dem kaiser zermal ain kostlichen ring an sein hand, und desgleichen darnach der kaiserin; dieselben ring hett der bapst selbs und schankt sie dem kaiser und der kaiserin zu ir gemahelschaft. und las da aber lang ob in baiden. darnach gab sie der bapst zusammen mit iren henden und hielt des kaisers und seins gemahels hend lang in seiner hand und las aber etlich orationes, als darzu gehört. ...*⁴⁹

Drugi nepoznati Nijemac svjedoči sljedeće:

6. ... *Er ist auch mit der cronunge uff den tag zur kirchen gangen, und hat der babst den konig und die konigynne die vermehelringe geben, die der babst uff syn kost bestalt hat, in dem werde als gut als tusent gulden; ...*⁵⁰

Postoji i još jedan zapis istog čina, iz pera Goswina Mandoctesa:

7. ... *venit papa ad missam in ecclesia sancti Petri cum collegio suo, cardinalis vero Auinionensis caelebravit missam et ibidem venit rex cum regina sua mittentes se ad s.*

⁴⁷ Georg SCHEPSS, „Vermählung König Friedrichs III. mit Leonor von Portugal“, *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit*, n. F. 26, Nürnberg, 1879., 105 – 107. Postoji i njemački tekst Motzovog govora u: G. G. KÖNIGS VON KÖNIGSTHAL, *Der Nachlese in den Reichs*, 31 – 32.

⁴⁸ „Aeneae Silvii episcopi Senensis“, 176.

⁴⁹ *Die Chroniken der schwäbischen Städte – Augsburg* 3, Die Chroniken der deutschen Städten 22, Leipzig, 1892., 320. Opis je tiskan i ranije, ali uz manjkavosti. Vidi: ANONYMUS, „Hodoeporicon Friderici III. pro corona imperii“, *Subsidia diplomatica ad selecta juris ecclesiastici Germaniae* 12, Frankfurt/M-Leipzig, 1778., 29. - ... *darnach hiess Er Sy wider uff stain, und vermehelt Sy, und sties dem Kunig ain costlichen ring an Sein hand, und desgleichen der Kunigin, und gab Sie zesamen mit ir baiden handen, und las etliche gebät als darzu gehört. ...*

⁵⁰ *Frankfurts Reichsrespondenz nebst andern verwandten Aktenstücken von 1376-1519. II./1.* (herausg. Johannes Janssen), Freiburg im Breisgau, 1866., 118 – 119.

*papam, et ipse dominus n. papa copulavit eas in statu matrimonii, dando ipsis in propria persona **annulum fidei** caeteraque ad hoc necessaria. ...*⁵¹

Niccolo della Tuccia iz Viterba u svojoj kronici osvrće se na vjenčanje sljedećim retcima:

8. ... *Giovedì 16 di detto mese di marzo d'imperatore sposò **d'anello** madonna Lionora imperatrice, e consumò con lei il matrimonio come fu volontà del papa, ...*⁵²

Rimljanin Paolo dello Mastro to kratko potvrđuje:

9. ... *a dii 16 de marzo (...) in quello stante lo ditto imperadore mise **l'anello** alla moglie per le mano del papa, ...*⁵³

Jasno je kako ovih devet tekstova govore o dva različita prstena – prvi je Friedrichov (1., 2., 3., 4.), a drugi papin (5., 6., 7., 8., 9.). Ovaj posljednji svakako je bio nadređen prvom ne samo zbog darovatelja, iako su oba formalno bili vjenčani prstenovi. Naime, obred vjenčanja proveden u Rimu spojio je u punom smislu mladoženju i mladenku, te je prsten darovan od pape smatran posvećenim. Zbog svega toga uopće nije vjerojatno kako bi Leonor, kao iznimno religiozna osoba, odlučila kao znak zavjeta darovati ovaj simbol svog bračnog statusa. Ostaje kao vjerodostojna hipoteza kako je carica u škrinju sv. Šimuna predala Friedrichov prsten. Kao osoba nesklona kićenju, uzimanjem stvarnog bračnog prstena dotadašnji „prokuratorski“ postao joj je suvišan. Dakle, identificiranje prstena valjalo je usmjeriti u riznice Habsburgovaca. Još od 13. stoljeća one su se punile, ali i praznile – ritmom ženidbi i udaja, ali još više od prihoda svojih sve većih posjeda. Nakon spomenute prerane smrti vojvode Ernsta, Friedrichovog oca, ostalo je dosta obiteljskih dragocjenosti, ali je pri podjeli veći dio dopao u ruke Friedricha IV. Starijeg⁵⁴, pokojnikovog brata. U dva pisma svom stricu Friedrich navodi nekoliko prstenova, od kojih je jedan sa safirom.⁵⁵ Pravo stanje u riznicama otkrivaju nam dvije isprave. Jedna je zapisnik ostavštine vojvode Friedricha IV. Starijeg iz 1439. u kojem se navodi nekoliko stotina zlatnih prstenova s dragim kamenjem od dijamanta preko rubina i safira do karneola, uključujući i kombinacije dva i više ka-

⁵¹ „Goswini Mandoctae descriptio introitus Imp. Friderici III. in urbem Romam et subsequatae coronationis“, u: J. CHMEL, *Regesta chronologico-diplomatica Friderici III. Romanorum imperatoris*, CXIX.

⁵² *Cronaca de' principali fatti*, 219.

⁵³ Mario PELAEZ, „Il Memoriale di Paolo di Benedetto di Cola dello Mastro dello rione di ponte“, *Archivio della R. Società Romana di Storia Patria*, XVI., Roma, 1893., 98.

⁵⁴ O dotičnom, vidi: *Allgemeine deutsche Biographie*, 7, Leipzig, 1878., 588 – 593.

⁵⁵ J. CHMEL, *Materialien zur österreichischen*, 5. ... *ainen Ring gancz von Saffir ...*, 32. ... *ainen Ring, mit einem Karniol, ... ain guldainer Ring, darinne ain petschadt gegrabn, ... ainem guldeiner Ring ...*; Heinrich ZIMMERMAN, „Urkunden und Regesten K. u. K. Haus-, Hof- und Staats-Archiv in Wien“, *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses*, I., Wien, 1883., VIII, X

menova.⁵⁶ Negativna je činjenica kako su zapisničari pobliže opisali samo desetak od tih prstenova. Druga je zadužnica o predaji zlatnih predmeta i dragog kamenja iz Friedrichove riznice radi izrade raznih drugih dragocjenosti u razdoblju 1445. – 1453.⁵⁷ Kad uzmemo u obzir da je dio tog bogatstva pripa(da)o i Friedrichovom bratiću Siegmundu, kao i mlađem bratu Albrechtu, praktično je nemoguće otkriti krije li se među njima i onaj prsten kojeg je poslanstvo donijelo Leonori, a ona ga je u Zadru položila u škrinju sv. Šimuna.

Sudeći prema ovim zapisima, Friedrich je mogao bez većih poteškoća odabrati prsten veće vrijednosti, u skladu sa svojim rangom i već rano izraženom samosvijesću. Štoviše, u izboru je veću ulogu mogla imati simbolika pripadanja nekoj ženskoj osobi iz njegove loze. U tom smislu nameće se kao izbor prsten br. 6 (prema Petricioliju) čije je tijelo od masivnog zlata u kojeg su ugrađeni 1 safir i 4 manja rubina, a širi dijelovi ukrašeni su niellom. Međutim, zbog natpisa AVE MARIA GRACIA P[LENA], koji odiše dubokom vjerom, nije se smjela odbaciti ni mogućnost kako je Leonorin prsten onaj označen brojem 22. Taj je izrađen od zlata, i ima ugrađen beril. Ipak, zbog njegove očigledne sličnosti s prstenom 23, ova je opcija posve izgubila na uvjerljivosti.⁵⁸

Običaj darivanja prstenova *ex voto* bio je posvuda raširen. Hodočasnici su darivali prstenove Gospi od Montserrat, ali su ih neki zbog vjere u Gospin zagovor i uzimali.⁵⁹ U Braunschweigu su hodočasnici stavljali prstenove na prste ruke moćnika sv. Blaža.⁶⁰ Gospino svetište Altötting već je 1504. godine sa svojih 718 zlatnih prstenova svjedočilo o zahvalnosti i pobožnosti vjernika.⁶¹ Za odličan primjer (iz lokalne zajednice!) služi nam zapisnik crkvene riznice i zavjetnih darova nastao 1475. u Omišlju iz kojega saznajemo da su ... *ljudi v ime Božie i devi Marie na oltar svete Marie ... dali između ostalog i 5 prstenova.*⁶² No imamo i starije primjere iz Trogira i Dubrovnika (13. stoljeće).⁶³ Ponos patronom i najbolji dokaz omiljenosti

⁵⁶ J. CHMEL, *Materialien zur österreichischen*, 57 – 61. Usporedi ostavštinu iz Splita u kojoj se 1400. navodi 16 zlatnih prstenova teških 2 unce. Vidi: Vladimir RISMUNDO, „Iz knjiga splitskih srednjovjekovnih notara“, *Grada i prilozima za povijest Dalmacije*, 9, Split, 1977., 217 – 219.

⁵⁷ H. ZIMMERMAN, „Urkunden und Regesten“, XII-XIV ... *Saffir: A. Von erst saffir sibenunddreissig, die wegen mitsambt dem gold, ...*

⁵⁸ I. PETRICIOLI, „Zapažanja o škrinji“, 458 – 460., Tabla IV.

⁵⁹ Maria Teresa FERRER I MALLOL, „Pelegrinaggi e giubilee in Catalogna: i monasteri di Montserrat e di Sant Pere de Rodes e le destinazioni più lontane“, *Gli Anni Santi nella storia, Deputazione di storia patria per la Sardegna* (a cura di Luisa d'Arienzo), Cagliari, 2000., 327 – 328.

⁶⁰ Friedrich GÖRGES, *Der von Heinrich dem Löwen Herzoge von Sachsen und Baiern, erbaute Sanct Blasius Dom zu Braunschweig*, Braunschweig, 1820., 111 – 112.

⁶¹ Wolfgang KAPS, *Historische Beziehung zwischen Pfalz-Neuburg und Gnadenkapelle in Altötting*, Neuburg/Do, 2012., 10. ... *718 gulden ring ...*

⁶² Ivan MILČETIĆ, „Hrvatska glagoljska bibliografija“, *Starine JAZU*, XXXIII, Zagreb, 1911., 522 – 525.

⁶³ Marija KARBIĆ – Zoran LADIĆ, „Oporuke stanovnika grada Trogira“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43, Zagreb-Zadar, 2001., 201. ... *Item reliquit beato Iohanni de Tragurio anulum unum de auro ...*; Josip LUČIĆ, „Spisi dubrovačke kancelarije IV“, *Monumenta historica Ragusina*, Za-

nekoć se vidio na kutiji s moćima sv. Ivana Trogirskog, na kojoj su sve do sredine 18. stoljeća visjeli brojni zavjetni prstenovi.⁶⁴ Sva je sreća što Zadranima nisu poslušali apostolskog vizitatora Agostina Valiera, koji im je 1579. preporučio da srebro škrinje, kao i zlatna i srebrna ex vota prodaju u svrhu namicanja novca za gradnju nove crkve sv. Šimuna.⁶⁵ Tim odbijanjem izbjegnuto je kulturocid od kojeg nisu bile pošteđene ni brojne europske aristokratske riznice, u kojima većinom nije motiv bila pohlepa, koliko želja za stilskim promjenama – tako su mnogi vrijedni predmeti bili uništeni pretapanjem.⁶⁶

Kakva je bila daljnja sudbina carice? Nakon dolaska u Bečko Novo Mjesto sve njezine portugalske dvorske dame osim Beatriz Lupi vraćene su natrag, ali je i Beatriz umrla već 1453. Leonor je 1455. rodila sina Christophu, no on je umro već sljedeće godine. Prva je kći carskom paru također umrla, a onda su 1459. godine dobili sina Maksimilijana, budućeg cara (1493. – 1519.). Od sljedeće dvoje djece ostala im je kćer Kunigunda rođena 1465. Leonor je umrla 1467., a posljednje počivalište našla je u dominikanskom samostanu u Bečkom Novom Mjestu, gdje je sačuvana ploča s njezinim likom i natpisom: *Divi Friderici Caesaris Augusti Conthoralis Leonora Augusta Rege Portugaliae Genita Augustalem Regiam Hac Urna Commutavit III. Non. Septembr 1467.*⁶⁷ Carica je u svom kratkom životu posebno utjecala na sina Maksimilijana koji je često isticao srođenost s portugalskom vladarskom kućom (Sl. 2).⁶⁸ Osim na ovom kamenom spomeniku, Leonor je u kronikama ostala upamćena kao ... *frume gemahel, ... in nullo timuit hostes, ... sola in tanto discrimine (...) fortem habere mentem*, a Unrest je sve sažeo riječima: ... *ain tugentliche, diemutige, schone und wolgeperte frau.*⁶⁹

Zanimljivim stjecajem okolnosti Zadar je bio jedini hrvatski grad kojega su u srednjem vijeku pohodili jedan papa⁷⁰, a isto tako jedna carica Svetog Rimskog

greb, 1993., 322. ... *et dictus annullus detur brachie sancti Blasii...*

⁶⁴ Danka RADIĆ, *Ex voto – zavjetni darovi u Trogiru i okolici*, Trogir, 2005., 16. Na ovom mjestu zahvaljujem dr. Ivi Babiću na informaciji i materijalu.

⁶⁵ Daniele FARLATI, *Illyricum Sacrum V. – Ecclesia Jadertina*, Venezia, 1775., 139 – 140. Vidi također: Vicko KAPITANOVIĆ, „Santuari in Dalmazia Veneta e nella Repubblica di Dubrovnik dal quattro all'ottocento“, *Ricerche di storia sociale e religiosa*, XXXIII/65, Vicenza, 2004., 101 – 102.

⁶⁶ Karl-Heinz SPIESS, „Materielle Hofkultur und ihre Erinnerungsfunktion im Mittelalter“, *Mittelalterliche Fürstenhöfe und ihre Erinnerungskulturen* (Hg. Carola Fey-Steffan Krieb-Werner Rösener), Göttingen, 2007., 170, 179.

⁶⁷ K. LIND, „Der Grabstein der Kaiserin Eleonore“, 102.

⁶⁸ *Lexikon des Mittelalters*, III, 1804.; M. H. CRUZ COELHO, „A politica matrimonial“, 67 – 68.

⁶⁹ Jakob UNREST, „Österreichische Chronik“, *Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum nova series XI*, Weimar, 1957., 6. - ... *pobožna supruga, ... u ničemu se nije bojala neprijatelja, ... sama u tolikoj pogibli (...) ima(la je) čvrst razum, ... kreposna, smjerna, lijepa i blagorođena gospa.*

⁷⁰ Vrlo sličnu rutu imao je papa Aleksandar III. kad je 1177. putovao u Mletke. Vidi: Ante M. STRGAČIĆ, „Papa Aleksandar III. u Zadru“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, I, Zadar, 1954., 162 – 165; Marin OREB, „Papa Aleksandar III. na Visu“, *Adrias, Zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU*

Carstva. Osim toga, prema sporazumu između portugalskog i carskog dvora Pazin i njegovo područje postali su tzv. *Morgengabe* (prema njemačkom običaju mladoženjin dar mladoj) te su tamošnji prihodi išli u korist Leonor do njezine smrti. Vrijedi spomenuti i to, da je ona, makar titularno, bila ... *Dalmatie, Croatie regina* ...⁷¹ Sve ono što se splelo oko tog posjeta daje nam znatan doprinos poznavanju ne odveć obrađivanih veza Portugala i hrvatskih krajeva, osobito u razdoblju prije otkrića Amerike.⁷²

u Splitu 4 - 5, Split, 1993 - 1994., 81 - 119.

⁷¹ F. KRONES, „Leonor von Portugal“, 80, 106; A. A. NASCIMENTO, *Leonor de Portugal*, 92. Portugalac *Pietro Fúnez/Finz* (Pedro Funhes ?) dobio je kapetanski položaj u gradiću Završju, gdje je i pokopan 1478., a na ploči mu piše: ... *qui natus fuit ex inclito Portugalie regno* ... Vidi: Carlo de FRANCESCHI, *L'Istria note storiche*, Poreč, 1879., 254 - 255.

⁷² Nikica TALAN, *Hrvatska/Portugal - Kulturno-povijesne veze kroz stoljeća / Croácia/Portugal - Relações histórico-culturais no decorer dos séculos*, Zagreb, 1996.

PRILOZI:

Izvadak iz: *Desponsatio et Coronatio Serenissimi Domini Domini Imperatoris Friderici III et eius Auguste Domine Leonore.*

... *Serenissima domina imperatrix cum sua curia quieuit in Manfredonia per aliquot dies, et Dominus Alfonsus rex, in omnibus terris suis, pro omnibus, largas expensas fecit. Et idem rex duas naues cum equis et mulis et familia et necessariis ad Venetias, per mare, premisit.*

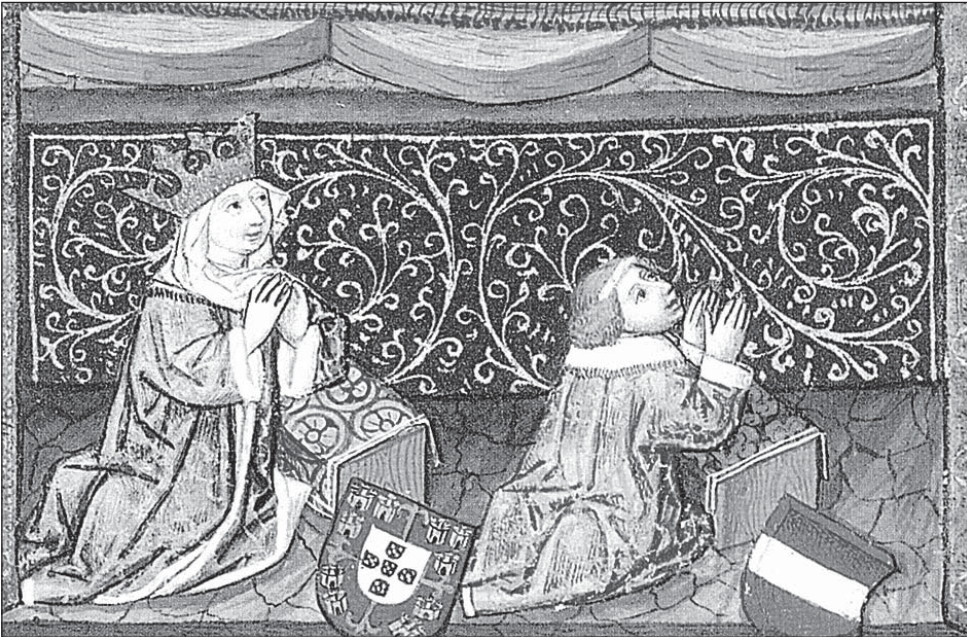
Die Ascensionis Ihesu Christi erant in Manfredonia due magne galee cum omnibus necessariis disposite, ad quas, iuxta ordinationem, domina imperatrix, cum suis deputatis utriusque sexus intrauit. Et, iterum nauigando diebus ac noctibus, ad regnum Dalmatie non longe a Ragusio uenimus. Ibiq; tantum per unam noctem pausam fecimus. Altera uero die, consequenter die noctuque nauigando uenimus ad ciuitatem Sader. Ibiq; Domina imperatrix cum certis personis utriusque sexus ciuitatem intrauit, et in maiori ecclesia eiusdem ciuitatis diuinum officium et plures missas, ad quas oblationes fecit, audiuit.

Vidimus in eadem ecclesia corpus Sancti Simeonis, qui Ihesum Christum in ulnas accepit, dicens: Nunc dimittis, Domine, seruum tuum in pace. Cui domina augusta aureum annulum cum gemmis digito inmisit. In eadem ecclesia plura corpora sanctorum requiescunt. Et in galeis prandium fecimus et consequenter iterum nauigando diebus et noctibus, uenimus in mari prope Venetias, portum accipiendo prope monasterium Sancti Nicolai. In eodem monasterio Domina imperatrix cum suis utriusque sexus hospiciu[m] accepit. ...⁷³

⁷³ A. A. NASCIMENTO, *Leonor de Portugal*, 84, 86.

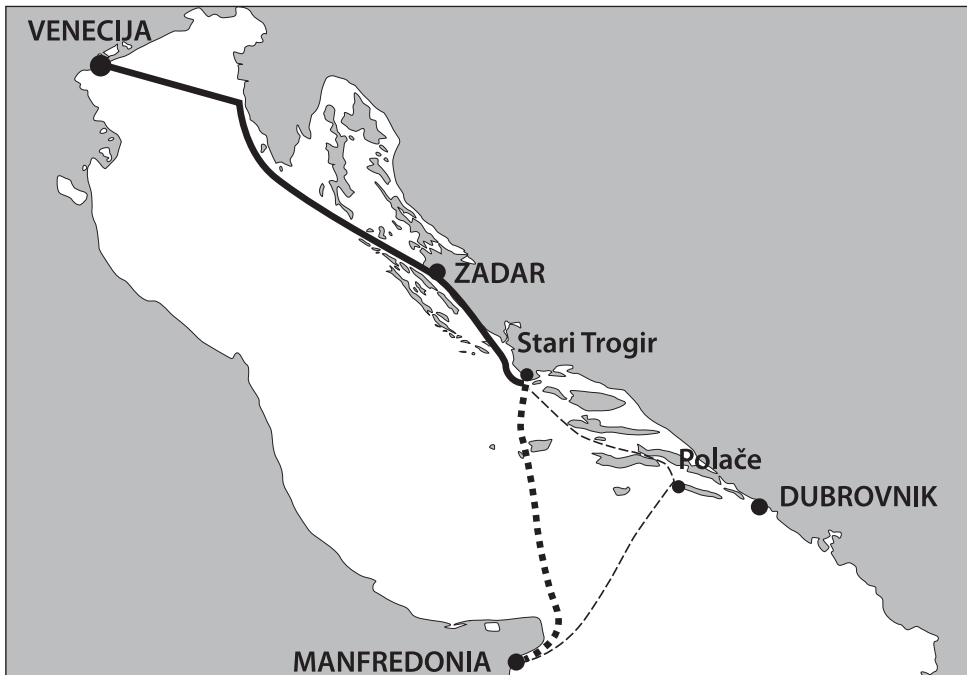
Sl. 1. Leonor Portugalska. Carica nosi krunu sa svoje krunidbe 1452. Na rukonaslonu su prikazani grbovi Austrije i Portugala. Haljina: talijanski baršun s uzorkom šipka. Hans Burgkmair Stariji (1473. - 1531.) – Portraitgalerie, Schloss Ambras, Inv. 4399, Innsbruck

Sl. 2. Leonor Portugalska (1434. - 1467.) s četverogodišnjim sinom Maksimilijanom. Minijatura iz Molitvenika carice Leonor (nastalo oko 1464.). Beč, Bildarchiv der Österreichischen Nationalbibliothek (Cod. 1942, fol. 9v)

Sl. 3. Enea Silvio Piccolomini predstavlja Friedrichu III. mladenku, Leonor od Portugala. Bernardino di Betto, zvan Pinturicchio (1454. – 1513.) – Ciklus fresaka o životu i djelima Eneja Silvija Piccolominija, kasnijeg pape Pija II., u katedralnoj biblioteci u Sieni, nastao između 1502. i 1507. Pinturicchio je prikazao, uz korištenje odjeće svojeg vremena, vjernu scenu prvog susreta Friedricha i Leonor

Karta 1. Plovidbena ruta galije carice Leonor od 18. do 25. svibnja 1452. godine (Manfredonia - Stari Trogir - Zadar - Venecija)

Krešimir KUŽIĆ

IMPERATRIZ ALEMÃ LEONOR DE PORTUGAL NO SANTUÁRIO DE SÃO SIMEÃO, O RECEPTOR DE DEUS, EM ZADAR

Resumen

O Santuário de São Simeão, o Receptor de Deus, em Zadar, criado no século XIII, tornou-se famoso em toda a Europa graças às visitas de peregrinos que viajavam à Terra Santa. Os mais numerosos eram os passageiros da Alemanha, entre eles, Frederico Habsburgo, o futuro imperador, que visitou Zadar em 1436. Leonor (1434-1467) era filha do rei português Duarte I e de Leonor de Aragão, e depois de adquirir uma excelente educação, casou em 1451 em Lisboa *per procuratorem* com Frederico. Em Lisboa, os representantes entregaram-lhe o anel como um símbolo do seu novo estatuto. Depois disso, rodeada pela nobreza, Leonor foi a Livorno de navio, e também Frederico se dirigiu à Itália com uma grande comitiva. A noiva e o noivo encontraram-se pela primeira vez em Siena, no dia 24 de Fevereiro de 1452, e daí partiram para Roma. O casamento real foi celebrado em 16 de Março, com grande pompa, pelo Papa Nicolau V, que nesta ocasião deu aos noivos as alianças de casamento. Após três dias de festejos, o casal recebe a coroa imperial alemã, e os dois seguem, mas separadamente, para Nápoles, para se encontrarem com o rei Afonso V, tio de Leonor. Aí separaram-se novamente, e a imperatriz continua até Manfredonia, de onde parte de navio para Veneza. A intenção inicial era visitar Dubrovnik, mas ela desistiu desta intenção porque estava em andamento a guerra entre os habitantes de Dubrovnik e o duque Stjepan Vukčić. As galeras, após o descanso durante a noite na baía perto de Trogir, continuaram navegando até Zadar, onde pararam brevemente em 21 de Maio (mapa 1). Incógnita e acompanhada apenas por um pequeno número de pessoas, Leonor fez as suas preces na catedral e no santuário de São Simeão, tendo deixado como ex voto um anel de gema num baú de prata. É muito provável que Leonor soubesse da existência do corpo de São Simeão desde o tempo em que vivia na corte portuguesa, porque Afonso, o duque de Bragança, e também o seu filho homónimo, visitaram Zadar em 1406 e em 1437. O filho foi o guia oficial de escolta da princesa portuguesa em 1451-1452. No caminho para Veneza a imperatriz passou pela Ístria. A oferta de um objecto precioso a São Simeão era uma forma comum de devoção e, até hoje, existem 23 anéis em bom estado de conservação, dois deles oferecidos pelas pessoas anónimas de dinastia Anjou. Visto que se perderam os documentos sobre os doadores, foi necessário identificar o anel oferecido por Leonor através de análise dos anéis. Conforme a lista elaborada por Petricioli, é muito provável que se trate do objecto nº 6.⁷⁴ Dado que o Papa ofereceu aos noivos as alianças de casamento em Roma, o anel no santuário

⁷⁴ I. PETRICIOLI, „Observações sobre o baú“, 458 – 460, Tabela IV.

de São Simeão poderia ser aquele que Leonor recebeu no casamento *per procuratorem*. É desconhecido o motivo de doação de Leonor, mas as mulheres frequentemente faziam os seus votos a São Simeão para terem filhos homens. Além de visita a Zadar, a imperatriz ficou ligada à Croácia também através do costume alemão de *Morgengabe*, tendo recebido a renda de Pazin, ou seja, da parte de Ístria sob o domínio dos Habsburgo.

Palavras-chave: Leonor de Portugal, Frederico III da Alemanha, aliança de casamento, São Simeão, o Receptor de Deus, *ex voto*, Zadar.